iletis.im

GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ YAYINI

08

Public Relations Activities of Public Institutions Which Shape the Public Sphere in Turkey
Doç. Dr. Aydemir OKAY

Türk Halkla İlişkiler Tarihinden Gizli Kalmış Bir Sayfa: Ziraat Bankası Beşikdüzü Şubesi ve Sıla Dergisi
Yrd. Doç. Dr. Şahinde YAVUZ

Globalleşme ve Görüntü Pazarı: Dijital Görüntü Bankaları
Doç. Dr. Gülseren ŞENDUR ATABEK

Devlet ve Sermaye Sarmalında Türkiye Medyası: Ekonomik Krizler, Medya ve Demokrasi
Dr. Serhat KAYMAS

Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları Çerçevesinde Film Denetleme Sisteminde Yapılan Değişikliklere Genel Bir Bakış
Yrd. Doç. Dr. Defne ÖZONUR ÇÖLOĞLU

Toplumsal Beğenideki Değişimlerin Temsili Olarak Sinema ve Müzik: Ah Güzel İstanbul, Muhsin Bey ve Neredesin Firuze
Yrd. Doç. Dr. Senem DURUEL ERKILIÇ

The Disaster Movie and its Implications for Genre Theory
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÇELİK NORMAN

Türkiye'de Yaygın Televizyonlarda Tektipleşme ve Diziler: Tektipleşmiş Bir Zenginlik Göstergesi Olan Lüks Villaların Düşündürdükleri
Yrd. Doç. Dr. Banu DAĞTAŞ

Belleğin Labirentinde Geçmiş Üzerine Bir Deneme: Neden Hatırlamak?
Doç. Dr. Güliz ULUÇ
Ar. Gör. Mehmet YILMAZ

Hyperlinking: External Hyperlink Utilization of Turkish Political Parties' Websites
Yrd. Doç. Dr. Nazlı AYTUNA

Galatasaray Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Sayın Ar. Gör. Mehmet Yılmaz,

Galatasaray Üniversitesi Hakemli Akademik Yayını İleti-ş-im'in Yaz 2008 sayısında yayınlanan "Belleğin Labirentinde Geçmiş Üzerine Bir Deneme: Neden Hatırlamak?" başlıklı makalenizin yazar isimleri sıralamasında yaptığımız hatadan dolayı özür diler doğru sıralamanın;
"Ar. Gör. Mehmet Yılmaz, Doç. Dr. Güliz Uluç" şeklinde olduğunu belirtiriz.

Doç. Dr. Nilgün Tutal Cheviron
Editör

Çırağan Cad. No:36 34357 Ortaköy/İstanbul Tel:02122274480

İleti-ş-im
2008, Yaz
Sayı: 8

İleti-ş-im hakemli bir dergidir; dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, yazarın kimliğini bilmeyen uzman hakemler tarafından değerlendirmeye alınır.

İleti-ş-ım yılda iki kez, Aralık ve Haziran aylarında yayınlanır.

İleti-ş-im'in yayın dilleri Türkçe, Fransızca ve İngilizce'dir.

Editör
Doç. Dr. Nilgün Tutal Cheviron
ntutal@gsu.edu.tr

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, Gazi Üniv.
Prof. Dr. Seçil Büker, Gazi Üniv.
Prof. Dr. Özden Cankaya, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Pierre Dumont, Paul Valérie Üniv.
Prof. Dr. İrfan Erdoğan, Gazi Üniv.
Prof. Dr. Yasemin G. İnceoğlu, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Martine Joly, Paris I. Üniv.
Prof. Dr. Raşit Kaya, Orta Doğu Teknik Üniv.
Prof. Dr. Şükran Kuyucak Esen, Marmara Üniv.
Prof. Dr. Thierry Lancien, Bordeux III. Üniv. ISIC
Prof. Dr. Yves Lavoinne, Robert Schuman Üniv.
Prof. Dr. Armand Mattelart, Paris VIII. Üniv.
Prof. Dr. Oğuzhan Özcan, Yıldız Teknik Üniv.
Prof. Dr. Padma Prakash, e-Social Sciences Editörü
Prof. Dr. Tarik Sabry, Westminster Üniv.
Prof. Dr. Osman Senemoğlu, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Jean-François Tétu, Lyon II. Üniv. IEP
Prof. Dr. Nurçay Türkoğlu, Marmara Üniv.
Prof. Dr. Ayşegül Yaraman, Marmara Üniv.
Prof. Dr. Merih Zıllıoğlu, Galatasaray Üniv.

Bu Sayının Hakemleri
Prof. Dr. Filiz Balta Peltekoğlu, Marmara Üniv.
Prof. Dr. Özden Cankaya, Galatasaray Üniv
Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş Ürper, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Yasemin G. İnceoğlu, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Raşit Kaya, Ortadoğu Teknik Üniv.
Prof. Dr. R. Mahmut Oktay, Yeditepe Üniv.
Prof. Dr. Murat Özgen, İstanbul Üniv.
Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, İstanbul Üniv.
Prof. Dr. Funda Savaş Gün, Marmara Üniv.
Prof. Dr. Osman Senemoğlu, Galatasaray Üniv.
Prof. Dr. Nükhet Sirman, Boğaziçi Üniv.
Prof. Dr. Zeynep Tül Akbal Süalp, Bahçeşehir Üniv.
Prof. Dr. Merih Zıllıoğlu, Galatasaray Üniv.
Doç. Dr. Melike Batur Yamaner, Galatasaray Üniv.
Doç. Dr. Michel Bourse, Galatasaray Üniv.
Doç. Dr. Ali Ergur, Galatasaray Üniv.
Doç. Dr. Mine Gencel Bek, Ankara Üniv.
Doç. Dr. Serpil Kırel, Marmara Üniv.
Doç. Dr. Ayla Okay, İstanbul Üniv.
Doç. Dr. Hülya U. Tanrıöver, Galatasaray Üniv.
Yrd. Doç. Dr. Banu B. Karsak, Galatasaray Üniv.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gürata, Bilkent Üniv.

Editör Yardımcıları
Ar. Gör. Gülsenem Gün / gcobaner@gsu.edu.tr
Ar. Gör. Tolga Çevikel / tcevikel@gsu.edu.tr
Ar. Gör. Ece Vitrinel / evitrinel@gsu.edu.tr

Fransızca Redaksiyon
Ar. Gör. Ayşe Toy Par

Kapak Tasarım
Kerem Rızvanoğlu

Sayfa Tasarım - Uygulama
Canan Tekdemir

İleti-ş-im
Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi
Çırağan Caddesi, No: 36 34357
Ortaköy/İstanbul
Tel: 0 212 227 44 80
Faks: 0 212 227 51 48

Baskı
Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
Tel: 0 212 511 54 32
Faks: 0 212 513 87 85

ISSN 1305-2411

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi adına sahibi
Prof. Dr. Özden Cankaya, Dekan

© 2008 İleti-ş-im. Tüm hakları saklıdır.
Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Akademik Yayını 08
Haziran 2008

İÇİNDEKİLER

5 **Editör'den**
Doç. Dr. Nilgün TUTAL CHEVIRON

9 **Public Relations Activities of Public Institutions Which Shape the Public Sphere in Turkey**
Doç. Dr. Aydemir OKAY

37 **Türk Halkla İlişkiler Tarihinden Gizli Kalmış Bir Sayfa: Ziraat Bankası Beşikdüzü Şubesi ve Sıla Dergisi**
Yrd. Doç. Dr. Şahinde YAVUZ

59 **Globalleşme ve Görüntü Pazarı: Dijital Görüntü Bankaları**
Doç. Dr. Gülseren ŞENDUR ATABEK

77 **Devlet ve Sermaye Sarmalında Türkiye Medyası: Ekonomik Krizler, Medya ve Demokrasi**
Dr. Serhat KAYMAS

109 **Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları Çerçevesinde Film Denetleme Sisteminde Yapılan Değişikliklere Genel Bir Bakış**
Yrd. Doç. Dr. Defne ÖZONUR ÇÖLOĞLU

123 **Toplumsal Beğenideki Değişimlerin Temsili Olarak Sinema ve Müzik: *Ah Güzel İstanbul, Muhsin Bey* ve *Neredesin Firuze***
Yrd. Doç. Dr. Senem DURUEL ERKILIÇ

145 **The Disaster Movie and its Implications for Genre Theory**
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÇELİK NORMAN

161 **Türkiye'de Yaygın Televizyonlarda Tektipleşme ve Diziler: Tektipleşmiş Bir Zenginlik Göstergesi Olan Lüks Villaların Düşündürdükleri**
Yrd. Doç. Dr. Banu DAĞTAŞ

187 **Belleğin Labirentinde Geçmiş Üzerine Bir Deneme: Neden Hatırlamak?**
Doç. Dr. Güliz ULUÇ
Ar. Gör. Mehmet YILMAZ

211 **Hyperlinking: External Hyperlink Utilization of Turkish Political Parties' Websites**
Yrd. Doç. Dr. Nazlı AYTUNA

225 **Kitaplar - Eleştiriler - Seçmeler**

227 **Septième Art à l'Age Hypermoderne**
Tirşe ERBAYSAL

239 **Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?**
Ar. Gör. Ayşe TOY PAR
Ar. Gör. Gülsenem GÜN

243 **Sağlık İletişimi ve Medya**
Ar. Gör. Mutlucan ŞAHAN

245 **Medya ve Çocuk Rehberi**

249 **Yeni Kitaplar**

255 **Fransızca Kitaplar**

269 **Tez Özetleri**

271 **Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi Yazı Teslim ve Yayın Kuralları**

Belleğin Labirentinde Geçmiş Üzerine Bir Deneme: Neden Hatırlamak?

Doç. Dr. Güliz ULUÇ
Ar. Gör. Mehmet YILMAZ

ege üniversitesi iletişim fakültesi
gulizuluc@yahoo.com
mehmet.yilmaz@ege.edu.tr

Özet

"İyileşecek yaraları olduğu sürece, geçmiş bugün olarak kalır."

(Rademakers'in 1989 tarihli Gül Bahçesi
-The Rose Garden- filminden)

"Toplumların geçmişleriyle medya dolayımlı ilişkileri ve bu ilişkide etkili olan faktörler nelerdir?" sorularına yanıt arayan çalışmada, ATV'de yayınlanan "Hatırla Sevgili" adlı "dönem dizisi" üzerinden geçmiş, bellek, hatırlama olguları ele alınmaya çalışılmaktadır. Geçmiş, bellek ve nostalji sorunları, iletişim biçimleri ve akışıyla birbirinden ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir. Günümüzde "bellek bankaları"nın en önemli malzeme tedarikçisi kimliğindeki medya ve özellikle televizyonun bellek ve toplumsal anıların inşasındaki güçlü rolü politik tarihimizde "Yassıada Duruşmaları" olarak adlandırılan sürecin temsili örneğinde zengin veriler içermektedir. "Hatırla Sevgili" ve benzer yapımlar yoluyla geçmiş, yeni yorumların nesnesi olmakta, bugünün insanları söz konusu geçmişi, gelecekten haklar talep etmek için yeniden hatırlamaktadır. Mutluluklarımızın, mutsuzluklarımızın, acılarımızın, zaferlerimizin, yenilgilerimizin, öfkelerimizin, sevinçlerimizin, yoksunluklarımızın, karamsarlıklarımızın ve her şeye rağmen umutlarımızın yer aldığı geçmiş, geleceğimizin de deposudur. Medya ise geçmişin mutlu/mutsuz kalıntıları ile belleğin iyileştirici gücünün en etkili ilaçlarındandır.

anahtar kelimeler: *"Hatırla Sevgili", 27 Mayıs 1960, Yassıada Duruşmaları, medya, bellek, geçmiş, hatırlama*

Résumé

"Tant qu'il y a des blessûres à guérir, le passé demeure comme aujourd'hui"

On essaie de discuter les notions de « mémoire", de « se souvenir", « passé » à travers la série télévisée d'époque, « Hatırla Sevgili », diffusée sur la chaine ATV et on cherche à répondre aux questions sur les rapports qu'ont les sociétés avec leurs passés à travers les médias et les facteurs qui influencent ce rapport.

Les problèmes de passé, mémoire et nostalgie, sont liés d'une manière inséparable les uns aux autres grâce à leurs formes et leurs cours de la communication. Aujourd'hui, les médias et surtout la télé qui sont les plus importants fournisseurs de matériel des « banques de mémoires » ont aussi un rôle significatif sur la construction de la mémoire et des souvenirs de la société et ce fait contient des données riches sur la repésentation du procès qu'on appelle « Les Tribunaux deYassıada » en notre histoire politique.

A travers « Hatırla Sevgili » et des émissions semblables, le passé devient sujet aux nouvelles interprétations et l'homme d'aujourd'hui se rappelle de ce passé afin de demander des droits dans le futur.

Le passé qui renferme nos bonheurs, nos malheurs, nos douleurs, nos victoires, nos défaites, nos fureurs, nos joies, nos privations, nos pessimismes et malgré tout, nos éspoirs est aussi la réserve de notre futur. Et les médias sont ceux des plus efficaces remèdes du pouvoir de la mémoire, avec les restes du passé.

mots-clés : *« Hatırla Sevgili », 27 Mai 1960, « Les Tribunaux de Yassıada », les médias, la mémoire, le passé, se souvenir*

Abstract

"As long as the past has convalescent wounds, it remains as today."

In the study, which is trying to find an answer about the past of societies regarding their relationships with media and such a question as what are the effective factors on these relationships, the events of the past, memory and remembrance phenomenon are endeavoured to deal with the epochal serial "Hatırla Sevgili" broadcasted in ATV television channel. The problems of the past, memory, and nostalgia are connected together with a reciprocal correlation by means of communication and afflux. Nowadays, being the most important material supplier of "memory bank", the media and especially the power of television in forming social remembrances include productive information in the representative model called "Yassıada Trials". Thanks to "Hatırla Sevgili" and similar productions, not only the past becomes the object of new interpretations but also people living in the first half of the 21st century recollect the past in order to demand rights in the future. The past, in which there exist our happiness, joy, felicity, unhappiness, sorrow, victory, defeat, rejoicing, pessimism, poverty and our hopes concerning life in spite of all obstacles, is the store of our future. The media, on the other hand, is the happy and unhappy remains of the past and the most influential remedy of the memory.

keywords: *"Hatırla Sevgili", 27 May 1960, Yassıada Trials, media, memory, past, remembrance*

Giriş

Çalışma konusunu oluşturan, ATV'de yayınlanan "Hatırla Sevgili" adlı "dönem dizisi" politik tarihimizde 27 Mayıs müdahalesi olarak adlandırılan sürecin kurmaca bir yapım üzerinden çoğu zaman gerçek kişi ve olaylara atıfta bulunan bir temsilidir. Gerçek kişi ve olaylara ilişkin kaynakların belirli ölçüde öznellik içerebilme ihtimalinin de farkında olarak adı geçen ve adındaki 'hatırla' ifadesi ile de makale konusuna gönderme yapan diziden hareketle, biçimine dair herhangi bir normatif göndermede bulunmaksızın, tarafsızca -sorunlu ya da sorunsuz olabilen- geçmişle ilişki konusu -"Yassıada Duruşmaları" bağlamında- çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Tarihsel olgularla televizyon dizisinin olay örgüsü temsilinin karşılaştırılması konusunun derinlemesine incelenebilmesi amacıyla daha önce gerçekleştirilen "'Hatırla Sevgili' dizisindeki Temsili İle Bir Dönemin Anatomisi: 27 Mayıs 1960" adlı çalışmanın (Yılmaz ve Uluç, 2008) sonrasında konunun arka planını oluşturan farklı bir boyutu olarak bu defa yargılama süreci üzerinden geçmiş, bellek, hatırlama olguları ele alınmaya çalışılacaktır.

Buradan hareketle, 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra tüm çatışma ve gerilimlerin düğüm noktası olarak, dönemin devrik siyasi sanıklarının yargılanması sürecinde (Yassıada Duruşmaları) geçmiş ile hatırlama üzerinden inşa edilen ilişkinin nasıl ve niçin kurulduğu, bu ilişkinin kurulmasındaki saikler ve söz konusu ilişkinin somut yansımalarının neler olabileceği çalışma evreninde yer almaktadır.

"Hatırla Sevgili"de ele alınan dönemin öyküsü 17 Şubat 1959'da Başbakan Menderes'i Londra'ya götüren uçağın Gatwick kasabası yakınlarında düşmesi olayıyla, olaylar dizisi ise uçak kazasından beş ay sonra İstanbul Büyükada'da başlatılmaktadır. Makalede işlenecek Yassıada Duruşmaları ise dizinin yedinci bölümünden itibaren temsil edilmekte, 6 Nisan 2007 tarihinde yayınlanan Adnan Menderes'in idamının temsil edildiği on ikinci bölümüne kadar devam etmektedir. Dizi için seçilen konu göz önünde bulundurulduğunda, toplumun yaşadığı, belli ki unutmadığı, hatırladığı ve hatırlattığı Yassıada Duruşmaları gibi, her bakımdan toplumsal hareket ve ilişki biçimlerini müdahale nesnesi olarak değerlendiren bir politik rejim ve olayın, toplumsal bellekteki izleri kronolojik olarak bu temsil aracılığı ile sürülmektedir.

Temsilin politik olana dair alanını ele alabilmek bakımından, paralel öykü çizgileri olarak aşk ve politik yaşam olmak üzere iki ana çizgiye ayrılabilecek dizide, aşk öyküsü kapsam dışı bırakılmaktadır. Bu düzlemde dizinin ana karakterleri aynı zamanda çocukluk arkadaşı olan Şevket Gürsoy, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)li bir savcı; Rıza Ünsal, Demokrat Parti (DP)li, Adnan Menderes'e yakın bir milletvekili olarak dönemin temel iki politik tarafını temsil etmektedir. Gürsoy ve Ünsal ailelerinin dostlukları farklı politik görüşleri benimsemeleri nedeniyle önemli ölçüde yıpranmış, hatta bu iki aile zaman içinde neredeyse karşı karşıya gelmiştir. İki ailedeki karakterler savundukları görüşler

ile döneme ait zıt kutupların temsili sesleri olmaktadırlar. DP iktidarı döneminde Rıza Ünsal milletvekili olarak iktidarın nimetlerinden faydalanıp, Gürsoy ailesinin mağduriyetinde (Örneğin Şevket'in kardeşi gazeteci Sevim Gürsoy'un iktidar aleyhindeki yazılarından sonra tutuklanması olayında) mağdur eden tarafta iken, Yassıada duruşmalarında roller değişir. Aynı Rıza Ünsal bu kez Şevket Gürsoy'un savcı olarak atandığı Yassıada Mahkemesi'nde, Şevket karakterinin de karşısında kendini savunmak için ter dökmektedir.

14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar süren Yassıada Duruşmaları dizinin beş bölümünün politik alanındaki ana konuyu oluşturmaktadır. Duruşmalar safhası, dizinin temsili söyleminde ve dönemin gelişmeleri hakkında günümüze değin süren tartışmaların yapıma yansıtılması paralelinde bir kırılma noktası olarak verilmektedir. Bu kırılma tutuklamalar, tutukluların Yassıada'ya götürülmesi ve yargılamada DP iktidarı mensuplarına yapılan muamelenin dizide yansıtılmasında kullanılan haksız ve ağır atmosfer dışında karakterlerin eylemlerinde de temsil bulmaktadır. Özellikle dizinin başından beri DP iktidarına koyu muhalefet eden CHP'li bir aileye mensup olmakla beraber eylem ve söylemleri ile iki negatif kutupta da yer almayan, bir bakıma döneme nesnel bakışı temsil eden Ahmet'in gelinen noktada babası Şevket Gürsoy'u da karşısına alarak Rıza Ünsal'ın avukatlığına talip olması dikkat çekici bir biçimde söz konusu kırılmayı temsil etmektedir.

Tarihsel kişi ve olayları konu edinen yapımlarda hem inandırıcılığı yitirmemek hem de kayıt altına alınmış tarihi öyküdeki tarafları deforme etmeden anlaşılır kılabilmek adına gerçek kişilerin yanında tıpkı "Hatırla Sevgili"deki Rıza Ünsal, Şevket Gürsoy ve Ahmet Gürsoy gibi kurmaca karakterler kullanılmaktadır[1]. Dizide temsil edilen Yassıada duruşmalarında Adnan Menderes, Celal Bayar ve Salim Başol gibi gerçek kişiler yanında kullanılan bu karakterler dizinin senaryo yazarlarına meselelere bakışları doğrultusunda olayları dramatize etme ve kendi düşüncelerini de izleyiciye ima etme olanağını tanımaktadır.

İz Bırakan Geçmiş

Nietzsche'ye göre, insanın yaşayabilmesi için geçmişi kırıp dökmeye ve ortadan kaldırmaya bir gücü olması ve bunu zaman zaman uygulaması gerekir. (Nietzsche, 1986:90) Nietzsche'ye atıfla "geçmişe ait bir şeyleri tahrip etme ve feshetme gereği" Eagleton tarafından "tarihsel bellek kaybı" olarak' nitelendirilir. (Eagleton:19) Mücadele için gereken bu unutma pratiği, ancak geçmişin sürekli anımsanması, dolayısıyla da sürekli biçimde yapı-bozumuna (deconstruction) uğratılması ve şimdiki zaman boyutunda yeniden eklemlendirilmesi ile gerçekleşebilir. Şimdinin içinde çökelmiş bulunan tüm geçmişin tarihsel ve reel içeriğinin fetişist bir maziperestlik tarafından bulanıklaştırılmasına izin verilmemelidir. Çünkü bugünün reel ve tarihsel içeriğinin olumsuzlayıcı ve

1 Daniel J Walkowitz'in de desteklediği biçimde tarihi dramlarda "kavramsal yapı korunduğu sürece" detaylarda oynama yapılabilmektedir. (Toplin 1988, 1224) Bu durum olayların ve tarafların net bir şekilde anlaşılması bakımından önemli ve başarılı bir manipülasyon olarak değerlendirilebilir.

dönüştürücü bir biçimde algılanabilmesi ancak bu sayede mümkün olabilir. Buysa doğrudan doğruya siyasal/ ideolojik bir sorundur. Geçmişin yaşanan zamanı istilasını engellediği kadar eleştirel boyutu ve ütopyan öğeleri canlı tutabilen radikal/devrimci bir nostalji kavramının benimsenmesi bu yüzden önemli sayılmalıdır. (Oktay A., 1995:42)

Geçmiş sürekli olduğu kadar kesintilidir de. Mutluluk verici olduğu kadar kederlendirici olduğu gibi. Ne şimdinin geçmiş tarafından sömürgeleştirilmesi ne de şimdinin aşkınlaştırılması geçmişin antagonistik içeriğinin anlaşılmasına, algılanmasına elverişlidir. Nasıl ki "Bugünün kategorileri ile geçmişi yeniden yaşamak veya ona dönebilmek mümkün değil(dir)" ise (Hall'dan aktaran Morley ve Robins, 1997:170) geçmişin kategorileri ile bugünü değerlendirmek de olası değildir.

Geçmiş, ya da geçmişe ilişkin yapılar ve onlar üzerinden inşa edilen tasavvurlar artık şimdiye hükmedemez, onu yönetemez. Kavganın karmaşık önermeleriyle bir kültürün zaman ile kurduğu ilişki değişir ve artık geçmişin toplumsal-kültürel işlevleri düzenleyici olmaktan çıkar, en azından bu durum artık kabul edilemez hale gelir. Charles Perrault için ise "..... geçmiş, bugünün içinde olduğu biçimiyle onun bugününün bir öğesidir, geçmişe değil bugüne aittir. Geçmişin geçmişliğinin anlamı yoktur, çünkü geçmiş en azından bugündedir, geçmişte değil. Buradan yola çıkarak, bu geçmişi zamansız olarak nitelendirebilir, köklerinden koparabilir, geçmişliğine göndermede bulunmayabiliriz, istediğimiz bu öğeyi bugünde tutup, geleceğe yaymaktır. O zaman şu soru sorulmalıdır: "Geçmişin geçmişliği neden yadsınmaktadır?" "Yanıt genel bir yalınlık taşır: Kendiliği meşrulaştırmak, varoluşun kaynağını kendinden almak. Kendine ait bir bugünde, kendinden başka olan bir başkasını istememek, ya da bu başkayı kendine dahil etmek..." (Yılmaz, 1997:40-41)

Geleceği bilemeyiz, sadece düşleyebiliriz. Ama geçmişi de tümüyle bilemeyiz. Süre, eğer Bergson'un tanımladığı üzere, "büyüyen geçmişin daimi bir ilerlemesi" ise, geçmişi ancak yeniden kurgulayabileceğimiz söylenmelidir. Bergson'u izlersek "geçmiş hiç durmadan büyüdükçe" ve "birbiri üstüne yığıldıkça", ondan "arta kalanlar" sadece anımsayan bellek tarafından ve yaşanan zamanın soru bağlamında ve anımsayan bireyin kod-açım yetisi ve doğrultusu çerçevesinde kurgulanabilir. (Oktay, 1995:42)

Assmann'ın tabiriyle "kim 'bugünden' 'yarına' bu biçimde bakarsa, 'dünü' yok olmaktan kurtarmak ve hatırlayarak yaşatmak zorundadır. "Örneğin Çicero'nun 'barbarlar' hakkında söylediği gibi 'günü geçirmek' için yaşayabilir ve bugünü huzurla yarına çevirirler, bu durum da yok olma ve unutulmaya eştir, ya da bugünü sürekli kılmak için her türlü çabayı gösterirler. Örneğin Çicero'nun Romalılar hakkında yazdığı gibi 'tüm planlarını sonsuza yönelik yaparlar' ya da Mısır hükümdarları gibi 'yarını hayal etmeye' ve 'ebediyetin sorunlarını çözmeye' çalışırlar. Geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur... Süreklilik ve gelenekteki her derin kopma, yeni bir başlangıç arama aşamasında 'geçmiş' oluşmasına yardımcı

olur. Yeni başlangıçlar, rönesanslar, restorasyonlar hep geçmişe dönüş, ondan destek alma biçiminde ortaya çıkarlar. Geleceği ürettikleri, yeniden kurdukları, kapsadıkları ölçüde geçmişi keşfederler". (Assmann, 2001:35-36) "Anımsamaya, bir özgürlük aracı olarak eski önemini kazandırmak, düşüncenin en soylu görevlerinden biridir. Anımsama, doygunluk zamanı demek olan temps perdu'yü (kayıp zamanı) yeniden canlandırır.... Anımsama, geçmişi geri getirdiği vakit, zaman gücünü yitirir. Ancak, zamanın bu yenilişi sanatsal ve yapaydır." (Marcuse, 1968:261-262) Bir bakıma anımsama, tarihsel eyleme çevrilmediği takdirde, işlevini tam anlamı ile yerine getiremez.

Bu noktada Erdoğan Özmen, bellek yitimini bir ilerleme, unutkanlığı faydalı bir meziyet saymanın tehlikelerine karşı uyarırken "Geçmiş tam da unutulduğu içindir ki, itirazla karşılaşmaksızın hüküm sürer." (Özmen, 2004:162) der. Oysa ki, Antik Yunanca'da unutmak olumlu bir anlam taşımaktadır.

Bugün eğer Türk siyasi tarihimizin belirli bir dönemi ile ilgili televizyon dizileri çekiyor, sorular soruyor, kısacası; bir yandan bellekten geri çağırıp, bir yandan da onu yeniden keşfediyorsak, bu dönemin toplumsal belleğimizde açtığı ciddi yaraların izleri henüz kaybolmamış, dönemin şimdiki zaman üzerindeki etkileme gücü ortadan kalkmamış demektir. (Morley ve Robins, 1997:133) Tıpkı insanların günlük konuşmalarında ortaya çıkan tartışmalar, kitapçılarda ya da sinemalarda süregelen o dönemin sembolik varlığı, seyircide kendi tarihinin kabul edilebilir bir imajının olması gibi.

Belleğin Labirentinde Medyanın Geçmişle Randevusu

> "Belleğin yaşamlarımızı yapan şey olduğunu fark etmek için, parça parça da olsa, belleğinizi yitirmeye başlamanız gerekir. Belleksiz yaşam, yaşam değildir... Belleğimiz; tutarlılığımız, aklımız, duygumuz, hatta eylemimizdir. Onsuz birer hiçiz..."
>
> Luis Bunuel

Bellek yitimi, bellek patlaması, belleğin başkaldırısı gibi farklı kavramlarla konjonktürde yer eden bellek, disiplinler arası bir paradigma olarak çağımızın en önemli ve en sık tartışılan konularından biridir. Gerçekten de, bellek, yer ve top-umdan sıklıkla söz etmekte, "geçmişle bir bağ kurma" ihtiyacı gittikçe daha fazla hissedilmektedir. (Morley ve Robins, 1997:126) Pierre Nora, "lieux de memoire, bellek mahalleri vardır. Çünkü artık milieux de memoire, bellek ortamları, mevcut değildir... bellekten bu kadar çok bahsediyoruz, çünkü artık o kadar az kaldı ki." Nora, 1989:7) diye yazmakta iken Andreas Huyssen tarih ile tarih bilincinin tartışmasız gün batımına; politik, toplumsal ve kültürel bellek yitimi konusundaki yakınmaya ve tarih sonrasıyla (posthistoire) ilgili kısıtlayıcı ya da kıyamet tellallığı yapan söylemlere benzersiz boyutlarda bir bellek patlamasının eşlik etmesinden bahsetmektedir. (Huyssen, 1999:15-16)

Mithat Sancar ise ağır insan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı diktatörlük yönetimlerinin ve/veya iç savaşların ardından insan hakları değerlerine

yaslanan bir toplumsal barış ve demokratik bir siyasal kültür inşa etme sorunu. etrafındaki tartışma ve çalışmaların merkezinde yer alan "negatif bir geçmişle hesaplaşma" konusunu başlıca unsurlarını "kolektif/toplumsal hafıza", "tarihle ilişki", "kolektif kimlik", "kolektif travma", "hatırlama kültürü", "hakikat", "cezalandırma-affetme", "toplumsal barış" gibi kavramların oluşturduğu geniş tablonun bir parçası olarak ele alır. (Sancar, E.T. 22.05.2007)

Geçmişin belleksel ve iletişimsel boyutlarını inceleme amacındaki bu başlık altında, hatırlama mekanizmalarını anlamaya çalışan ve bir hatırlama ve geçmişle iletişim aracı olarak yazının toplumsal bellekteki merkezi rolünü inceleyen Jan Assmann'ın, "iletişimsel bellek" ve "kültürel bellek" üzerine görüşlerine değinmekte yarar vardır. Assmann'ın saptamaları "Hatırla Sevgili" dizisinin bellekle randevusu konusunda değerli ipuçları taşımaktadır.

Ona göre iletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşlarıyla paylaştığı anılardır. Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır. Bir dönemi, bir olayı yaşayan kimseler sağ oldukça, bu devir ve olay iletişimsel bellekte yer alır. Doğrudan bireye bağlı olarak var olan ve iletişimsel deneyimle kazanılan bu bellek sahibi öldüğü zaman bir başka belleğe yer açar: Bir zamanın "tanıkları" öldükten sonra olaylar ya unutulur, ya da kültürel belleğe geçer. Assmann iletişimsel bellek açısından kırk yılın kritik bir eşik olduğunu belirtir. Bir olayın üzerinden kırk yıl geçtikten sonra, bu olayı yetişkin olarak yaşamış kişiler, daha çok geleceğe yönelik mesleki yaşamdan ayrılıp, anıların ve aynı zamanda onları hatırlanabilir kılma ve gelecek kuşaklara aktarma arzusunun arttığı yaşa gelirler. Bugün için hala canlı olan anıların yazılması, arşivlenmesi hepsinden de belirleyici olarak da medya tarafından üretilmesi yarınlarda onları ulaşılır kılacaktır. İşte tam bu noktada, kültürel bellek, eski bilgileri biriktirip yeni gelen kuşaklara aktarabilmek için değişik iletişim araçlarına/ ortamlara başvurur: Bunlar sözlü toplumlarda ritüeller, oyunlar ve sahnelemeler olabilir; yazılı toplumlarda ise, her çeşit yazılı iletişim aracı/ ortamı kullanılabilir. Kültürel bellek kurumlaşmış bir bellek tekniği sorunudur. Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına yönelir. Geçmiş onda da olduğu gibi kalmaz, daha çok hatiranın bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır. Kültürel bellekte gerçek değil hatırlanan tarih önemlidir, gerçek tarihin hatırlanan tarihe ardından da efsaneye dönüştüğü söylenebilir. Kültürel bellek gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır; iletişimsel bellekten ayrıldığı en önemli nokta ise biçimlendirilmiş olması ve törenselliğidir. Anlamın katı kurallar içine alındığı nesneleştirmelere dayanan kültürel bellek iletişimsel belleğin önemli görülen içeriklerini katı bir biçime dökme, böylece şahısların dar deneyim ufuklarının ötesinde zamanları aşma ve toplumsal bütünleşmeyi belli bir temelde kurma çabalarının bir ürünüdür. Kültürel bellek biçimlendirilmiş olma özelliğinin bir sonucu olarak, toplumların, geçmiş politikası çerçevesinde neyi unutmaması gerektiğine ilişkin tespitlerine dayanır. (Assmann, 2001:54- 62)

Assmann'ın bu varsayımlarından yola çıkarak, güncel bilimsel söylemde "bellek iletişim aracı" kavramı geliştirilmiştir. Bu yeni kavramın ortaya attığı

sorunsal, bu çerçevede belleğin ve iletişim aracının ne olduğu sorularına yanıt vermektir. Kurmacı (structurism) yaklaşımda bellek ve iletişim aracı, sosyal bir süreç ve toplumsal olarak algılanan bir "gerçek"e bağlıdır. Yani, burada toplumsal hatırlamanın gerçeği ne kadar yansıttığı, geçmişle bağlarının ne denli sağlıklı olduğu ile ilgilenmeyen Assmann'ın yalın tarih ve bellek yaklaşımından vazgeçip, gerçeğin toplumsal kurmacılığını kabullenmek gerekir. Böyle olunca, iletişim araçları, örgütlenmiş iletişim kanallarına bağlı, özel kapasiteye sahip olan karmaşık, kurumsallaşmış sistemlerdir. Bellek ise, hiç bir zaman, içinde bilgi ve hatıraların stoklandığı, gerektiğinde oradan çıkarılan bir kiler ya da depo değildir. Bellek daha çok çevremizi, dünyayı bilişsel algılayabilmemizi sağlayan bir yapı (structure)'dır. Hatırlamak ise o yapının belli, o an uygun olan yollarını aktif-leştirmektir" (Hendrich, 2005:292-293)

Belleğin, bireyin toplumsallaşma sürecinde oluştuğunu belirten Halbwachs, hatırlamanın doğası itibariyle toplumsal bir nitelik taşıdığını ve hatıraların bir grubun iletişimsel ve duygusal harcını oluşturduğunu gösterir. Halbwachs insanların hiçbir şekilde kelimenin katı ve dar anlamında bireysel bir bellek oluşturamadıklarını aksine her zaman bellek topluluklarına dâhil olduklarını iddia eder. (Halbwachs'dan akt. Sancar, 22.05.2007:43) Bellek de tıpkı dil gibi iletişimsel süreçlerde yani hatıraların anlatılması, alımlanması ve sahiplenilmesi yoluyla oluşur. Ona göre bellek tarihsel gerçeği yansıtan bir ayna değil, geçmişin yeniden inşa edildiği bir alandır. Bu nedenle hatırlama gerçekte olan olayları değil sonradan öykü haline getirilmiş olayları referans alır. Öte yandan hatırlama her zaman bir anlam üretimi ile elele gider. Bu anlam üretimi esnasında hatıralar yapılandırılır ve öykülere tahvil edilirler. Çalışma kapsamında incelenen Hatırla Sevgili adlı dizide de geçmiş öyküleme ve yorumlama yoluyla gerçekleşen sosyal inşanın bir ürünü olarak varlık kazanır.

Her hatırlama başka birçok kimsenin de sahip olduğu bir düşünceler kümesi ile ilişki içinde olur. Kişiler, yerler, tarihler, sözcükler, dil biçimleri gibi şeylerle, yani bir parçası olduğumuz veya edildiğimiz toplumun maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşir. (Commerton, 1999:60)

Dizide geçmişimizle olumlu bir tanıma (reconnaissance) ilişkisi içinde bulunulmaktadır. Bir eylemin, bir maruz kalmanın ardından arta kalan kanı (la conviction survivante) tanıma (reconnaissance) dır. Artakalışın, olmuş olanla şimdi olmayan arasındaki aralıkta bulunan temelini belgeler ve izler oluşturur. Belleği bir iz olarak ele alırsak, bu iz kendini bir iz olarak tanımaz. Belgelenmiş izlerin bulunması, ortaya çıkarılması, okuyucuların incelemesine sunulmak için arşivlerde korunmuş olması gerekir. Bellek doğrudan bir biçimde kendi arşivleridir; tanıdığım şey, belleğin arşivlerinde artakalan hakkında bir kanı biçiminde olarak bulunur ve bu arada bir kısa devre (un court circuit) vardır. Belgelerin toplanması, yorumlanması, neden sorularının yanıtlanması, açıklama denemeleri düzleminde, artakalış ve tanıma hep belirsiz bir süre için ertelenecektir. Öyleyse geçmişin anlamının yeniden ele alınmasının, sonu

gelmez bir uzunluğu vardır ve bu konjüktürleşme (yeniden ele alma) ile tarih haline getirilir (conjecture en histoire). (Ricoeur, 2002:35-36)

"Kişiler, kendi tarihlerini kendileri yaparlar; fakat keyiflerine göre kendileri tarafından seçilmiş koşullarda değil de, geçmişin doğrudan doğruya verdiği ve miras olarak bıraktığı koşullarda olur bu. Tüm ölü kuşakların geleneği, yaşayanların beyinlerine bütün ağırlığı ile çöker..." (Marx, 1967:21-23) Kimliğin ve topluluğun sürekliliği yaşam tarihlerinin gömülü olduğu bellek ve miras aracılığı ile olmaktadır. (Morley ve Robins, 1997:161) Böylelikle unutmaya karşı bir savaş olan bellek tarihe de dokunur.

Yassıada Duruşmaları Örneğinde Politik Geçmiş ile İlişki ve Hatırlama

İletişim alanında da, toplumsal bellek, politik geçmiş ve öyküler konularına odaklanan pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Politik bir dönemin öykülerinin medya dolayımlı anlatıldığı sinema filmleri, belgeseller, televizyon dizileri türün ilk akla gelen örnekleridir. Söz konusu iletişim pratiği ile medya ve izleyici arasındaki bu 'hatıralar ile dans' toplumsal bellekte yer alan tarihi bir dönem ve o dönemin politik öyküsüne dair pek çok veri ile yüklüdür.

Öncelikle belirtelim ki, bu çalışmada dönemin kendine özgü koşulları doğrultusunda Yassıada Duruşmaları tarihlemesinde baskın ve üstün konumda olmayanın zayıf sesini işitilir kılma çabası içinde bulunmamaktayız[2].

İnşa edilmiş bir metin olarak bu medya yapımında kullanılan teknik, yapımcı ile yönetmenin politik tercihleri ne derecede belirleyici olursa olsun ve de söz konusu televizyon dizisi ne ölçüde sisli ve kısmi bir manzara sunarsa sunsun, sonuçta, Yiğit Akın'a atıfla "insanların hayatına açılan bir pencere"dir. Tüm tartışılabilir kurgusal içeriğine rağmen o dönemin insanlarının hayatlarını ve günlük yaşam şartlarını, siyasi bir olay örgüsünde; ümitlerini, hayal kırıklıklarını tasvir eden zengin bir metindir. Tam da bu noktada, geçmişle ilişki kuran bu yapım ile açılan pencereden nelerin göründüğü ya da geçmişe ilişkin hatırlananlar, o pencereden kimin, hangi motivasyonla baktığına bağlıdır. (Akın, 2003/2004:107) Dizideki tarihsel olayı, Husserl'den aktaran Levent Yılmaz'ın sözcükleri ile "beklenti ufkunda tuttuğu yer ile" (Yılmaz, 1997:44) bağlantılı olarak, geçmişteki bugünlerin, başka bugünlerin geçmişi olmaları için sabitlenmesi işlemi olan anlatıda tutuğu yerin dışında kavramak, farklı anlatılarda yer etmiş olaylarla, tanıklıklarla, yorumlarla, yeniden ve yeni sorularla kurmak/kurgulamak olasıdır[3]. Her ne kadar söz konusu görece uzak geçmişin bugünümüzü belirlediği

2 Madunların tarihte kaybolup gitmiş marjinal seslerini ve deneyimlerini ortaya çıkarmak, direniş belirtilerini yeniden keşfetmek üzere yola çıkan ve keşfettikleri madun özneye otonom bir rol atfeden Maduniyet Okulu'nun ilk kuşak temsilcilerinin bu çabası son yıllarda post-kolonyal eleştirinin etkisiyle ciddi bir eleştiriye tabi tutulmuştur. (Bakınız: Akın, 2003/ 2004:107)

3 Ahmet Oktay'a göre de ".. bu yeniden-kurgulama ya da yeniden-üretim, tek başına bireye, yani yorumcuya ait olmamak gerekir. Bu süreç, her şeyden önce, içinde ya da yanında olduğumuz referans çevresiyle ya da yorum çevresiyle kurulmuş olan iletişim/bildirişim ve bu bağlamda oluşturulan algılama/alımlama ve anlamlandırma düzeneğinin koşullarına bağlı olarak gerçekleşir." (Oktay, 1995:42)

indirgemeciliğine kapılmasak da, kültürel/düşünsel/ politik mirasın unutulmaması yoluyla geçmişin bugün ve gelecektê, daha pek çok yeni toplumsal, politik işlevler edineceğini, yeni ve farklı yorumların nesnesi olacağını da yadsıyamayız.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda Yassıada Duruşmaları sürecinde "iz bırakanların" bir yansıması ve toplumsal belleğin yapılanmasındaki bir aktarımın, geçmişin geri çağrılmasının kurgulanmış görünümleri olarak "Hatırla Sevgili"deki değerlendirmeye konu olan temsilleri değerlendirmekte yarar bulunmaktadır.

Bilindiği üzere 27 Mayıs 1960 günü 38 subaylık bir komite ile müdahale gerçekleştirmiş, 12 Haziran'da 27 maddelik geçici Anayasanın, 18 Haziran'da da ilk Milli Birlik Komitesi'nin ve eski iktidarın yöneticileri, mensupları ve işbirlikçilerini özel bir mahkemede yargılayacak Yüksek Adalet Divanı'nın oluşumu tamamlanmıştır. DP iktidarı mensuplarının tutuklanmasında yaşanan bir takım olumsuzluklar daha önce de ifade edildiği gibi dizide de yansıtılmış olup gelişmeler sonrasında söz konusu kişilerin yargılanmaları sürecine dair o dönemde duyulan endişeler karakterlerin ifadeleri ile dile getirilmektedir.

Şevket Gürsoy karakterine Yassıada Mahkemesi savcılar heyetinde görev teklif edilmesi kardeşi Sevim'in bu konudaki endişeleri(ni) seslendirmesine vesile olur.

Sevim: Çok mühim bir vazife hakkıyla yapılmalı.

Şevket: Nedir endişen anlamıyorum Sevim? Biz Yassıada'ya adaleti yerine getirmek için gidiyoruz. Rıza ve diğerleri bu anlayışla yargılanacaklar. Yoksa senin bundan kuşkun mu var?

Sevim: Kuşku değil de daha ziyade korkularım var diyelim. Bu mahkemelerde adalet duygusu bir kere zedelenirse ne verilen kararlar ne varılan neticeler milletin vicdanını tatmin eder. Sonunda yıllarca sürecek haksızlık ve intikam hissi yaratırsınız. Bunu Rıza çocukluk arkadaşın diye söylemiyorum, adalet karşısında karar bekleyen bir vatandaş olduğu için söylüyorum.

Benzer bir biçimde oğlu Ahmet de söz konusu endişeyi ifade etmektedir.

Şevket: Halanın adaletin yerini hakkıyla bulması konusunda tereddütleri, endişesi var. Ama bizim elimizde koskoca bir anayasa var. Onun dışına çıkmamız mevzu bahis değil zaten. Yapacağımız çok açık.

Ahmet: Yassıada sanıkları ağır suçlarla itham edilecek değil mi baba?

Şevket: Evet, işledikleri suçlarla.

Ahmet: İşledikleri suçlarla! Asıl kritik nokta yargılama zamanı değil baba, kararların verildiği an, o an sonunda gelecek. Yerinde olsam görevi kabul etmeden önce düşünürdüm. Tarihi bir mahkeme olduğu için.

Öte yandan tüm bu endişeleri bir kenara bırakıp yargılamanın gerekliliğinin altını çizen, hatta bunu yargılananlar açısından tarihi bir aklanma fırsatı olarak gören düşünce de Şevket'in eşi Selma nezdinde yer bulmaktadır.

> Şevket: (Yargılama öncesi soruşturma kapsamında Rıza Ünsal ile gerçekleştirdiği görüşme psikolojisini olumsuz etkilemiştir): Bu işin bu kadar zor olacağı hiç aklıma gelmemişti doğrusu. Rıza'yı o vaziyette görmek bana çok dokundu.
>
> Selma: Ama Rıza Bey de şu an memleketin geldiği durumun sorumlularından biri, değilse de kendini temize çıkarması lazım. İşte fırsat, mahkeme bunun için var. Siz de kanunları uygulamak için oradasınız Şevket. Bu mevzuda kendini suçlu hissetmeni anlayamıyorum. Demokrat Partililer'in yaptıklarını unuttun mu? Şimdi onları daha ziyade arkadaşını müşkül durumda gördün diye kendini bırakma. İçin rahat olmalı. Sen, Onu defalarca ikaz ettin. Adaletli davranmanın vaktidir Şevket. Biz senden sadece bunu bekliyoruz.

Tarihten bir ayrıntı da dizinin olay örgüsü içerisine yerleştirilmiştir. Makalenin giriş bölümünde kırılma noktası olarak ifade edilmeye çalışılan, izleyiciyi belirgin bir biçimde Yassıda sürecinde 'mağdur' olarak gösterilen DPli'lerle eşduyum (empati) kurmaya davet eden bir kurguya yer verilmesidir. Yukarıdaki diyalogdaki gelişmeler, sonrasında Sevim ve Ahmet'in endişelerini paylaşmayan Selma'nın da kafasını karıştırmış olup karakterlerin düşüncesinde aynı doğrultuda gerçekleşen bu değişim dizinin söylemindeki kırılmayı pekiştirmektedir. Söz konusu ayrıntı Yassıada mahkûmlarını küçük düşüren bir propaganda filminin hazırlatılmış ve filmin ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilere izlettirilmiş olmasıdır. Rıza'nın kızı da filmi izlemiş ve babasının düştüğü durumdan çok etkilenmiştir. İzlediklerini ağlayarak komşuları Gürsoy Ailesi'nin kızı ile paylaşır. Konu Selma hanıma intikal ettiğinde Selma'nın düşünceleri şöyledir:

> Selma: İhtilalin olmasına çok sevindim, hoş hepimiz sevindik ya. Ama şimdi içimi bir acıma duygusu sardı. Hele o filmi görünce. Sınıfta çocuklara filmi gösterirken bir de üstüne marş söyletmişler. Artık bu kadarı yapılmaz. Bu sadece babaları Yassıada'da olan çocuklar için değil, tüm çocuklar için taşınması ağır bir hatıra. Kriz anlarında biz belki değil ama çocuklarımız çok etkileniyor.

14 Ekim 1960'da başlayıp 15 Eylül 1961'e kadar süren Yassıada duruşmaları toplumsal belleğimizde, 592 sanığı, 1068 tanığı ve 150.000 izleyicisiyle, kararlar defterine geçen 18 davası ve 11 ay 1 günlük mesaisiyle 10 yıl 13 günlük Demokrat Parti iktidarının Yüksek Adalet Divanı önündeki hesap günleri (http://www.kitapalemi.com/58908-yuksek_adalet_divani_kararlari_istanbul_yassiada.kitap, ET. 26.06.2007) olarak yer etmiştir.

Dizide Yassıada Duruşmaları'na, inandırıcılığı güçlendirir nispette orijinal görüntülerden kurmacaya geçişler ile başlanmaktadır. 11 ay 1 günlük duruşmaların yaklaşık 5 bölüme sıkıştırılması kısıtlılığı, duruşmalar sırasında en

çok tartışılan konuları yansıtacak diyalogların ön plana çıkarılmasını zorunlu kılmakta, bu zorunluluğun getirdiği seçimler ise kaçınılmaz olarak diziyi üretenlerin bakış açılarından bağımsız olmamaktadır. "Hatırla Sevgili"nin yedinci bölümünde Hâkim Salim Başol'un açış konuşmasıyla Yassıada Duruşmaları'na başlanır.

> **Hâkim Salim Başol:** Türk Milleti adına yargı hakkını kullanmaya yetkili Yüksek Adalet Divanı'nın çalışmalarını açıyorum.
>
> **Adnan Menderes:** (söz ister ve ezik bir üslup ile konuşmaya başlar.): Kumandan Beyefendi'nin büyük lütufları olmasa, zaman zaman görüşmek ve çıkarmak imkânlarını vermemiş olsalar, şimdi huzurunuzda bulunmak imkânına bile muktedir olamayacaktım. Arzum şu ki bana imkân verecek, moralimi ve asabımı, rahatsızlığımı düzeltecek bir rejimin tatbiki. Bendeniz huzurunuzda kumandan Beyefendi'ye şükranlarımı arz ederim. Huzurunuzda bütün genç subay beylerin nazik muamelelerine teşekkür ederim.

Dizide belleklerde kalan olarak yansıtılan ve döneme ait literatürde de gündem konusu olduğu açıkça görülen bir konu Adnan Menderes'in Mahkeme Heyeti'ne karşı kullandığı üslup olmaktadır. Demirkırat adlı belgesel çalışmada bu durum "Bayar ve Menderes arasındaki üslup farkı herkesin dikkatini çekiyordu. Bayar ne kadar mahkemeye yukarıdan bakar bir havadaysa, Menderes o kadar alttan alır görünümdeydi. Yargıçların oturduğu kürsüden bakıldığında bu fark daha açıkça göze çarpıyordu. (Birand ve Ark., 1999:218)" şeklinde ifade edilmektedir.

Yassıada Duruşmaları, dönemin başat kitle iletişim aracı radyolardan "Yassıada saati" adlı kuşak ile yayınlanmaktadır. Radyo'dan duruşmaları takip eden bir vatandaş "hey gidi koca Demirkırat hey, nereden nereye" sözüyle Menderesin duruşmadaki üslubuna dönük eleştirileri seslendirir. Menderes'in bu ilk konuşmasının ve üslubunun getireceği olası sonuçları ve etkileri Selma ve Sevim Gürsoy'un konuşmalarında açıkça yansımasını bulmaktadır. Bu konuşmada döneme ait hatıralarda yer verildiği üzere Bayar ile Menderes'in aralarının açık olduğu da ima edilmektedir.

> **Sevim:** Menderes ve Bayar yan yana oturdular ve hiç konuşmadılar. Küs oldukları söyleniyordu, doğruymuş demek ki.
>
> **Selma:** Radyodan dinledim. Menderes'in konuşması şaşırtıcıydı bence. Daha metanetli olmasını beklerdim.
>
> **Sevim:** Beş aydır tecrit hayatı yaşadığını anlattı. Bence konuşmasındaki aşırı nazik üslup Onun aleyhine işledi. Onun bu biçimde konuşması hem mahkemeyi etkiledi, hem ihtilalci subayları etkiledi, rahatlattı.
>
> **Selma:** Demokrasiyi savunan bir konuşma yapmasını beklerdim. Menderes ya millet adına demokrasiyi savunacak kadar cesur değildi, ya demokrat değildi. Her ikisinin de ne kadar esef verici olduğunu düşünebiliyor musun?

Adnan Menderes, Celal Bayar, Salim Başol gibi gerçek kişilerin ifadelerinin yapımcı tercihleri paralelinde çok fazla değiştirilmesi olanaklı değildir. Zira bu tür yeniden biçimlendirmeler izleyici açısından inandırıcılığın sarsılması ile beraber, yapımı üretenlerin başta gerçekleri çarpıtmak gerekçesi ile hukuki sorunlarla karşılaşması ve döneme ait bilgi kirliliğine (Mutlu, 28.01.2007) yol açtıkları eleştirisi almaları riskini taşımaktadır. Dolayısı ile Menderes ve akabinde Bayar'ın konuşmalarında bire bir kayıtlara sadık kalındığı görülmektedir. Bu noktada sanki bu gerçek tarihi kişilere yaptırılamayacak ancak anlatının gerektirdiği ifadeler kurmaca karakterler aracılığıyla seslendirilmekte, bir bakıma bu karakterler dizide yer verilen tarihi kişileri sanki onların bir uzantılarıymışçasına temsil etmektedir. Örneğin Rıza Ünsal, dizide anlatılan tarihsel gerçeklik içinde DP'lileri temsil eden kurmaca bir karakter olarak Adnan Menderes'in uzantısı gibidir. Dizi içinde kurgulanmış eylem ve söylemleri Adnan Menderes ile büyük paralellik içindedir. Keza Şevket Gürsoy, Ahmet Gürsoy da Yassıada duruşmalarında yer almayan ancak anlatıda belli görüşleri seslendiren karakterlerdir. Söz konusu benzerlik ilişkilerine dair fikir vermesi bakımından Mutlu'nun aslında bu kurmaca karakterlerin varlığını "gerçek kişilerin arasına serpiştirilen 'hayali kahramanlar', izleyicinin kafasını bulandırır" gerekçesiyle olumsuz eleştirdiği bir köşe yazısındaki ifadeleri yardımcı olabilecektir: "- Dizideki Demokrat Partili Milletvekili Rıza, aslında Rüştü Erdelhun... Çünkü Yüksek Adalet Divanı'nın idam cezasına çarptırdığı 15 kişi arasında Rıza diye biri yok...

– Hayır... Rüştü Erdelhun olamaz, çünkü onun Büyükada'da evi yoktu. O milletvekili, Zeki Erataman... Dizi karakteri Rıza'nın eski dostu Yassıada Savcısı Şevket de aslında Başsavcı Ömer Altay Egesel. Çünkü duruşmalarda sanıklarla ve avukatlarıyla bir tek o tartıştı.

– Olur mu canım? Egesel'in oğlu Yassıada duruşmalarında DP'lilerin avukatı falan olmadı... Üstelik dizideki savcı, karar verildikten sonra evinde oğluyla tartışıyor ve kalp krizi geçirip hastaneye kaldırılıyor. Egesel ise karardan bir gün sonra başlayan idamlarda bile hazır bulundu. O savcı başka biri..." (Mutlu, 28.01.2007)

Bir sonraki paragrafta yer verilen Rıza Ünsal'ın mahkemedeki ifadesi DP'nin ve taraftarlarının mahkemeye, demokrasiye bakışları ile özeleştirilerini dizi temsilinde hatırlatmaktadır.

> Rıza: Ben ve partili diğer arkadaşlarım, halkımızı hayal kırıklığına uğrattığımız için çok üzgünüz. Demokrasilerin hataları olabilir. Biz de bu hatayı işlemiş olabiliriz. Ama bu hatanın düzeltilmesi de demokratik yollarla olmalıydı. Seçimler işi çözebilirdi. İhtilal demokrasinin fırsat ve imkânlarını bir gecede yok ederek memleketin en az elli yıllık geleceğinde demokrasinin nefesini kesmiş bulunuyor. Ve maalesef şimdi karşımızda bunun mesuliyetini fark etmiş bir mahkeme göremiyoruz.
>
> Hâkim Salim Başol: Size mahkemeyle alakalı fikirleriniz sorulmadı. Bu konuda söz söyleyecek vaziyette değilsiniz. Siz suçlanmakta olduğunuz

davalarda kendinizi temize çıkarmakla mükellefsiniz, otur yerine.

Rıza: Bunu şahsi şefaat değil, milletin adalet ahlakını size hatırlatmak için söylemiştim.

Sorgu yargıcı konumunda olan Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı konusunda, Şevket Süreyya Aydemir'e göre, mahkemenin niteliği ve hukuki yapısı birbiriyle ciddi bir çelişki içindedir. Yüksek Soruşturma Kurulu'nu ve Yüksek Adalet Divanı'nı bir ihtilal komitesi tayin etmiştir ve ölüm cezalarının onay ve infaz yetkisi bu ihtilal komitesine aittir. Bu özellikleri ile bu organlar olağanüstü ve geçici yargı yetkileri ile kurulmuş olan bir ihtilal mahkemesi niteliğinde iken bu mahkemelere normal yargılamanın usul kanunu olan 20.4.1929 tarih ve 1412 sayılı Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu'na ait hükümlerle davaları görmek görevi verilmiştir. Yüksek Adalet Divanı'na tam 52 dava dosyası sevk edilmiş olup Haziran 1960 başlarından Eylül 1961'e kadar süren soruşturma ve yargılama safhasında Divan bunlardan ancak 18'ini karara bağlayabilmiştir[4]. Kaldı ki bu davaların pek çoğu, olağan mahkemelerin bakabileceği davalardır. Yassıada Divanı ancak "anayasaya aykırılık" davasıyla uğraşmak için kurulmuş olmalıydı. Böyle olsaydı, 500 küsur kişilik bir sanıklar kafilesinin adada toplanmasına gerek olmayacaktı. (Aydemir, 1989:454-455) Aydemir'in de aktardığı gibi, olayların cereyan ettiği dönemde tartışma gündemini oluşturan bir başka konu da, dizideki karakterler aracılığı ile de belleklerde tazelendiği üzere, Mahkeme'nin ciddiyeti ve ağırlığına yakışmayan davalarla yargılamaya başlamasıdır.

Sevim: İlk dava hakkında ne düşünüyorsun?

Selma: Köpek olayı değil mi? Yani bu kadar görkemli bir mahkemenin bu kadar sudan bir konuyla açılması beni sükûtu hayale uğrattı.

Yassıada duruşmalarında sanıkların özel hayatlarına ilişkin olayların ilk duruşmalara konu olması, mahkemenin ciddiyetinin zedelendiği eleştirilerine konu olmuştur. Bu durumu temsilen Rıza Ünsal kurmaca karakterinin şarkıcı bir kadınla ilişkisi olduğu ve bu ilişkide Rıza'nın nüfuzunu kullandığı iddiaları, duruşmaların aktarıldığı bölümlerde işlenerek söz konusu eleştirilere Rıza üzerinden atıf yapılmaya çalışılmıştır. Rıza'nın avukatı Ahmet, mahkeme heyetinde görevli babası ile mahkemede Rıza ve babası Şevket arasında geçen tartışmaları değerlendirmektedir.

Ahmet: Yassıada saatini dinledim. Bana bu sorgulamanın muhakkak gerekli olduğunu sakın söyleme baba. Bu bir adalet arayışı değil, içinizde yıllarca birikmiş bir intikamın alınışı gibiydi. Ne gelecek vaadeden genç bir sanatçının

4 Davanın aslını 1960/1 sayılı dosyada kayıtlı dava, anayasayı ihlal davası oluşturuyordu. Daha sonra, bu 18 davadan bu şekilde sıra numaraları taşıyan davaların bir kısmı da, 1960/1 numaralı dosya ile birleştirilerek, anayasa davaları halini alır. Ama mahkemenin kararı iki bölümde toplanır. Birinci bölüm 1960/1 dosyaya ait anayasayı ihlal davasına ait olup ikinci bölüm de, onunla birleştirilen diğer 18 davaya ait hükümler toplandı. (Bakınız: Aydemir, 1989:468)

haysiyeti ne de eski bir arkadaşın hususi hayatının mahremiyeti sizi bundan vazgeçirebildi. Rıza Amca'ya kesilecek cezayı, Onun ailesine vereceğin zararı hiç düşündün mü? Konuyu iki hukukçu gibi tartışıyorum. Adaletin mevzu bahis olduğu yerde taviz vermemeyi sen öğretmiştin.

Dizide Adnan Menderes'in ve Celal Bayar'ın konuşmaları, Yassıada duruşmalarında belleklerde kalan imajlarını destekleyen en belirgin ifadelerinin seçimi ve düzenlenmesi ile hazırlanmıştır. Diziden alınan aşağıdaki metinde verilen her ikisinin de konuşmaları Mahkeme'ye ve yaşananlara dair duruşlarını günümüze taşımaktadır.

Adnan Menderes: Suçlandığımız üzere dikta rejimi kurmak maksadı gütmediğimizi hadiseler bugün de açık olarak göstermektedir. Ortada ne diktatörlük vardır ne de diktatör. Muhayyel diktatör hangi kuvvete dayanıyordu, kabineye mi meclis grubuna mı? Hakikat şudur ki dikta rejimine gidilmek istenirse en evvel bir silaha ve bir silahlı kuvvete dayanma ihtiyacı vardır. Halbuki silahlı kuvvetlerimizin en küçük birliğinin başında bulunan subayından, en büyük kumandanlara kadar hiç birisine bu zeminde bir antlaşma birliği hazırlayacak en ufak temas, teşebbüs bile olmamıştır. Şimdi bu davada sanık olarak biz değil, siz haysiyet ispatı ile sorumlusunuz.

Savcı Şevket: Haddini aşıyor.

Adnan Menderes: Bu sorumlulukta göstereceğiniz ihmal bizi değil sizi milletin vicdanında mahkûm edecektir. Anayasa ihlalinin mahkûmları bizler değil sizler olacaksınız.

Hakim Salim Başol: Yeter kes sesini, yoksa kesmesini bilirim.

Yassıada'daki Celal Bayar belleklerde savunma yapmayı reddetmesi ile yer etmiş, bu duruma atıf ile dizide Bayar'a savunma yapmama gerekçelerini açıkladığı bir paragraflık metin ile yer verilmiştir.

Celal Bayar: Dünyanın hiçbir ülkesinde demokrasi kurucusu bir siyasi partinin anayasayı ihlal ile yargılandığı görülmemiştir. Çünkü bu demokrasinin felsefesine aykırıdır. Ama bugün bütün hukuk kurallarını hiçe sayan keyfilik ile huzurunuzda bulunmaya mecbur kaldık. Böyle bir istibdat altında ne adalet aranabilir ne de heyetiniz adil ve vicdani bir karar verebilir. Huzurunuzda savunma yapmaya zorlanmayı, millete karşı işlenmiş bir haysiyetiz suça iştirak gibi görüyorum. Bu sebeple savcıların iddianamesine ve mahkemeniz kararlarına karşı hiçbir itibarım yoktur. Bu inançla sizlere karşı savunma yapmayı reddediyor asıl adaleti millet vicdanından ve ilahi takdirden bekliyorum.

Hatırla Sevgili'de, Yassıada Mahkemesi'nden bir başka enstantanede Savcı Şevket, mahkeme heyetine sanıkları takdim etmektedir. Rıza Ünsal ve avukatı Ahmet ile savcı kurmaca karakterleri arasında yaşanan tartışmalarla Yassıada sanıkları ve ihtilal yanlılarının düşünceleri, olaylara bakışları yansıtılmaktadır.

Şevket: Menderes'in diktatörce emirlerini harfiyen tasdik eden kadro işte

karşınızda. İsmet Paşa'nın canına kasteden Kayseri olaylarından tutun da her türlü istimlak yolsuzluğuna kadar, İstanbul'da, Ankara'da öğrencilerin canına kasteden baskınlardan tutun da Anayasayı açıkça ihlal eden Tahkikat Komisyonu'na kadar her olayda Demokrat Parti grubu, Menderes'in her dediğini yerine getirmiştir. Bütün bu suçların işlendiği dönemde Rıza Ünsal, Menderes'in keyfi emirlerini yerine getiren kişilerden biri olmuştur. Şimdi huzurunuzdadır ve millete karşı işlediği suçun hesabını vermek zorundadır.

Hakim Salim Başol: Savcı'nın iddialarını dinledin, bu mevzuda ne diyorsun?

Rıza: Muhterem Başkan, Savcı Bey'in sualini tek kelime ile cevaplamak hem mümkün değildir, hem de adil olamaz. Eğer muhterem Başvekil, Savcı Bey'in iddia ettiği gibi bir diktatör olsaydı grup toplantılarında yaprak bile kıpırdamazdı.

Şevket: Milletvekilleri sakince dinleyip sadece emirlere itaat ederler.

Rıza: Hayır! Bu asla doğru değildir. Bu son derece haksız ve ağır bir iftiradır. Demokrat Parti'nin grup toplantılarında memleketin meseleleri müzakere edilir ve her milletvekili, her konuda, her fikrini açıkça ifade edebilirler.

Hakim Salim Başol: Sesini yükseltmeden konuş, yoksa susturmasını bilirim.

Rıza: Sayın Başkan, Demokrat Parti grubunda milletvekillerinin böyle gelişigüzel susturulduğuna dair tek bir örnek yoktur.

Hakim Salim Başol: Mahkemeye saygılı ol!

Şevket: Kayseri'de, Topkapı'da Milli Şef İnönü'ye yapılan saldırıları neden grup toplantısında ele almadınız, neden Meclis'te görüşülmesini engellediniz?

Rıza: Sayın Savcı Milli Şef'in asabiyetini yakından tanır ama Adnan Bey'in nezaketini bilmez. Ama birini görmezlikten gelip diğerini keyfine göre saptırırsa diktatörlük dediğiniz şey böyle başlar.

Şevket: Sayın Başkan lütfen sussun. Hiç kimse yüce mahkememizi ve savcılık makamımızı bu şekilde suçlayamaz.

Rıza: Bu durumda hangi vicdan Adnan Bey'e diktatör diyebilir?

Şevket: Muhterem Başkan, sanık hala aynı ısrar içinde mahkememize hakaret etmektedir.

Rıza: Savcı Bey, eğer bir hakkın savunmasını hakaret sayıyorsanız bilin ki bu mahkeme adalet duygusundan mahrumdur.

Salim Başol: Mahkemeye saygılı ol, otur yerine, haddini bil.

Ahmet: Muhterem Başkan, müvekkilim Rıza Ünsal henüz müdafaa noktasına gelmediğimiz bir davada mahkememizin müdahalesine maruz bırakılmaktadır. Savcılığın böyle bir müdahaleye hakkı yoktur. Başından beri

duruşma yapılan davalara bakınız, köpek ve bebek gibi Demokrat Partili vekilleri küçük düşürmeyi hedef almış davalarla uğraşıldı.Bu davaların basitliğini Adalet Divanı'nın ehemmiyeti ile karşılaştırdığımız zaman amacın ne olduğu hemen anlaşılır. Karşınızdaki insanların haklarını ve ailelerin haysiyetini korumak mahkememizin görevidir. Her türlü delil ve mesnetten uzak iddianame ile millet vicdanının beklediği adaleti sağlamak mümkün olmaz.

Şevket: Muhterem başkanım, önce sanık şimdi de sanık müdafisi mahkememize hakaret etmektedir.

Ahmet: Sayın Başkan, Sayın Savcı'ya hatırlatmak isterim, hiçbir savcının adaleti saptırmaya hakkı yoktur.

Şevket: Muhterem Başkan, burada genç avukatın iddia edildiği gibi sadece köpek ve bebek mevzularına bakılmamış, memleketin her türlü iktisadi ve içtimai değerlerini altüst eden suçlar da ele alınmıştır. Millet vicdanında derin yaralar açan ve namuslu vatandaşların canını, ırzını ayaklar altına alan 6-7 Eylül hadiseleri de bu mahkemede yargılanmıştır. Masumiyet iddiasına karşın, hatırlayınız, öldürülen üniversitelileri hatırlayınız, polis zindanlarında işkence görenleri hatırlayınız. Şimdi hangi masumiyet iddiası bu olanları yok sayabilir? Bunlar anayasayı ihlal edenlerdir, dava millet haklarına ihanetin ifadesidir. Genç avukatın mesleğe yeni başlamanın heyecanı ile yaptığı bu müdahaleyi, mahkememize ve savcılık makamına yönelik haksız ve mesnetsiz iftira olarak görüyorum.

Ahmet: Sayın Başkan, adalete saygımı korudum ama hala müvekkilim için haksızlık yapılıyor.

Şevket: Yüce Mahkeme'miz halkın gözünde küçük düşürmeyi amaçlayan böyle bir müdahaleye mahkememizin müsamaha göstermesini bekleyemez. İddia makamı olarak bu yersiz ve mesnetsiz üslubu mutlaka cezalandıracağınıza eminim.

Hakim Salim Başol: Burası laf cambazhanesi değildir Avukat Bey. Ahmet Gürsoy, mahkemeye karşı saygısız davranışı ve ithamı nedeniyle celseden çıkarılmıştır. Sonraki celseye kadar tutuklanmıştır. Bu süreyi nezarethanede geçirecektir. Hadiseye sebebiyet verdiği için sanık Rıza Ünsal da aynı cezaya çarptırılmıştır.

Bu diyalogda bir bakıma bir ironi de ön plana çıkarılmak istenmektedir. Dizideki Yassıada Duruşmaları'nda yansıtılan diğer konuşmalardaki ifadelerde de bu ironiye göndermeler bulunmaktadır. Diktatörlük kurmak arzusu ile itham edilen sanıkların kendilerini savunma çabaları Hâkim ve Baş Savcının hamleleri ile itham edildikleri biçimde sekteye uğratılmaktadır. Sanıkların, özellikle Menderes'in tabi tutulduğu muameleye dair Aydemir: ".....denizle çevrilen bir ada, bu ada içinde tecrit edilmiş bir hücre, bu hücre içinde hem yalnızlık, hem yalnız kalamamak ve daima yanan elektrik ve üzerine dikilen devamlı kontrol bakışları altında geçen sonu gelmez geceler, aşırı ve lüzumsuz bir işkence ve baskı nizamıydı... Bu rejimi gerektiren makul nedenler ise, hala açıklanmamıştır."

sözleri ile siyasi bir sanık olarak Menderes'in bu mutlak yalnızlık yahut bir türlü yalnız kalamamak rejimine neden tabi tutulduğunu anlamakta güçlük çektiğini ifade etmektedir. (Aydemir, 1989:462)

Burada dikkat çeken bir başka nokta da belleklerde sert tavırları ile yer eden Hakim Salim Başol'un temsilidir. Hakim Salim Başol'a gerçek kişi olarak yer verilirken, Yassıada duruşmalarının sert çıkışları ile döneme dair anılarda iz bırakan Başsavcısı Ömer Altay Egesel'e önemli ölçüde Şevket Gürsoy karakteri ile atıf yapılmaktadır. Yazar Hilmi Yavuz dizi ile ilgili bir eleştirisinde gerek Hakim Salim Başol, gerek Ömer Altay Egesel'i anıştıran Şevket Gürsoy karakterinin duruşmalar boyunca geliştirdiği üslubun hem kendi belleğindeki hem de "Hatırla Sevgili" ile canlandırıldığı biçimiyle toplumsal bellekteki geçmişle ilişkisini şu ifadeler aracılığıyla kurmaktadır: "Yassıada duruşmalarını bizzat izlemiştim. Başta büyük bir umutla adil bir biçimde yargılanacaklarından emin, bir nefs-i mutmainne ile izlediğim duruşmalarda, Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol'un, o kaba saba çıkışlarına, başsavcı Ömer Altay Egesel'in şirret ve saygısızca üslubuna karşılık, iktidardaki siyasetini asla onaylamadığım, onaylamamak şöyle dursun şiddetle nefret ettiğim Adnan Menderes'in, o müeddep, alçakgönüllü ve yumuşak cevapları, beni duruşmalar sürüp gittikçe düşündürmeye başlamıştı. DP liderlerinin suçlu oldukları ve cezalandırılmaları gerektiği konusunda herhangi bir tereddüdüm yoktu. Ama giderek, 'Bebek Davası' ve 'Köpek Davası' gibi, ipe sapa gelmez gerekçelerle açılan davaların, yargı mekanizmasına başlangıçtaki güvenimin, yerini yavaş yavaş, kuşkulara bırakmasına neden olduğunu hissediyordum." (Yavuz, 31 Ocak 2007)

Üst paragrafta deşifre edilmiş duruşma sonrasında Rıza Ünsal hücre cezasında görülür, bir süre sonra yan hücrede Adnan Menderes'in bulunduğunu farkeder. Aralarındaki konuşma hem bu süreçteki Menderes'in içinde bulunduğu koşullardaki duygu dünyasını belleklerimize taşımakta hem de bir özeleştiri ile izleyiciyi buluşturmaktadır.

> **Adnan Menderes:** Bu daracık yer, bu karanlık, aylardır süren bu yalnızlık bana derin düşünme imkânı verdi. Nelerle suçlanıyoruz nelerle. İleride bizden nasıl bahsedecekler acaba Rıza? Gelecek nesiller bizim için ne düşünecekler?
>
> **Rıza:** Mühim hatalarımız oldu. Bunların cezasını çekeceğiz elbette. Ama bize haksızlıklar da yapıldı. Bunu da zamanla görecekler efendim.
>
> **Adnan Menderes:** Hafıza-ı beşer nisyan ile mağluldur Rıza.
>
> **Rıza:** Haklısınız efendim. Millet hafızası her şeyi çabucak unutuyor.

287 oturumdan oluşan mahkeme süreci tamamlanmış, anayasayı ihlal suçundan 15 mahkûmun madde 146'ya 1 tatbikiyle idamına, 43'ünün çoğu Anayasa'yı ihlalden olmak üzere müebbet mahkûmiyetine, 408'inin çeşitli suçlardan hapis cezasına çarptırılmasına ve 133'ünün beraatına karar verilmiştir.

(Birand ve Ark., 1999:224) Bu aşamadan sonra idamların onanması Milli Birlik Komitesi'nin inisiyatifindedir, artık bütün gözler Komite'ye çevrilmiştir. Mahkeme sonrasında sonuçtan kendisi de rahatsız olan Şevket bitkin bir şekilde eve döner. Hem kendini eleştirir hem de oğlu Ahmet'in ağır eleştirilerine maruz kalır.

> Şevket: O kararların alınmasında hepimizin bir derece payı var. Salondan çıkmasından önce Rıza ile göz göze geldim. O anı hayatım boyunca unutmayacağım ben. Dimdik, sanki bana artık kurşun işlemez der gibiydi. Mahkemede çok cesur davrandı. İnançlarını sonuna kadar müdafaa etti. Beni hiç şaşırtmadı, O hep böyleydi zaten.
>
> (Ahmet eve gelir, kızgın bir biçimde babası Şevket'e yönelir.)
>
> Ahmet: Sahiden yapabileceğin bir şey yok muydu baba.
>
> Selma: Ahmet, babanın ne halde olduğunu görmüyor musun?
>
> Ahmet: Görüyorum tabi. Ama babam aynı zamanda olanların sorumlularından biri tabii. Belki biraz çaba gösterseydin baba, biraz çaba. Belki bir iki kişiyi ipten kurtarırdın. Mesela çocukluk arkadaşını. Ama tabii sen kimseye iltimas yapmazsın (!) Sen adalete kayıtsız şartsız güvenirsin (!) Demek ki adalet buymuş baba, insanları öldürmek için kılıf uydurmak.
>
> Selma: Ahmet bu kadar insafsız olma.
>
> Ahmet: İnsaftan söz edecek halimiz mi var. Babam tarih kitaplarına geçecek anne. Bundan gurur duymalısın. Kocan 15 kişinin idam hükmünü verenler arasında anılacak anne!

İdam karaları sonrası tepkiler dizinin yan rollerdeki diğer karakterleri Mehmet ve Necdet'in konuşmaları aracılığı ile hatırlatılmaktadır.

> Mehmet: İdam cezalarına karşı yurtdışından tepkiler gelmeye başladı. ABD Başkanı Kennedy, İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Fransa Devlet Başkanı De Gaulle, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han infazların durdurulması için mesaj yolladı.
>
> Necdet: Bu mu, bu kadar mı? Bizden bir tepki yok mu? Bizim insanlarımızdan gelen bir şey yok mu?
>
> Mehmet: Berin Hanım (Adnan Menderes'in eşi) İsmet Paşa ile görüşmüş. Paşa'nın tüm itibarını kullanmasına rağmen etkili olamadığı söyleniyor. Komite'nin (Milli Birlik Komitesi) kararı gelince anlayacağız.
>
> Necdet: Duruma sevinenler de var, üzülenler de. Rıza Amca'nın millet vicdanı dediği şey buydu herhalde.

Belleklerde kalan bir başka anı olarak dizide aktarılan tarihi bir canlandırma da Mehmet'in gönderme yaptığı Berin Menderes- İsmet Paşa görüşmesidir. Berin Menderes, eşi Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu'nun idam kararlarının Milli Birlik Komitesi'nce onaylanması ve eşi dışındaki diğer iki mahkûmun idamlarının infazı sonrasında bir kez daha İsmet Paşa'dan yardım ister.

İsmet Paşa: Bu mevzuda teşebbüste bulundum ama çılgın vaziyetteler. Bir türlü söz dinlemiyorlar, onlara söz dinletemiyorum.

Berin Menderes: İnanınız ki Paşa Hazretleri bu mahkeme Adnan Bey'i muhakeme etmek için değil mahkûm etmek için kurulmuştur. Sizden istirham ederim, lütfen Cemal Paşa Hazretleri ile bir kez daha görüşün. Hakikatin anlaşılması için kendisine yol gösterici olun. Adalete maruz değil, lütfen bir şeyler yapın, bunu hem Adnan Bey, hem memleketin geleceği, hem de demokrasi akıbeti için istiyorum. Türk Milleti'nin adalet anlayışı için istiyorum.

Ancak tüm bu çabalar sonuçsuz kalır ve 17 Eylül 1961 Pazar sabahı 09.00'da Adnan Menderes'in infazı gerçekleştirilir. Adnan Menderes'in son sözleri dizide de aktarıldığı üzere bugün hala belleklerde canlılığını koruyan "Hiç küskün değilim. Hiçbir dargınlık duymuyorum."dur. Aydemir'in ifade ettiği üzere bugünden geçmişe bakıldığında anılardan kalan şudur ki "Ülkenin kaderinde 10 yıl söz sahibi olmuş bu kişinin trajik sonu ve 10 yıl iktidarı elinde tutmuş bir kadronun toptan tutuklanması, mahkemeye sevk edilmesi insani duygularımızda burkulmalar ve ruh tepkileri yaratmıştır. Türk kamuoyu bu hükümleri ve bu infazları asla doğru bulmamıştır." (Aydemir, 1989:475-504)

Sonuç

Gerek 27 Mayıs temalı çalışma konusu dizi, gerekse 12 Eylül temalı "Çemberimde Gül Oya" adlı televizyon dizisi, "Eve Dönüş", "Hoşçakal Yarın", "Uçurtmayı Vurmasınlar", "Babam ve Oğlum", "Beynelmilel", çekimleri devam eden "Zincirbozan", izleyiciyle buluşma olanağı bulamayan "Gülün Bittiği Yer" gibi sinema filmleri ile geçmişi hatırlamak, yenilgiye uğramış, masum olmayan geçmişten çıkarılacak dersler ile geleceğe yönelik olumlu yönde algılanmalı, toplumsal/ siyasal yaşamımızın bugünü ve yarını için demokrasi ve özgürlük umutlarını içkin olarak yorumlanmalıdır. William Faulkner'ın sözleriyle "asla ölmemiş, hatta geçmemiş " olan "geçmiş"in hala canlı, hala taze dokuları toplumun belleğinde "şimdi" yi ve "sonra"yı acılardan, üzüntülerden arındırıcı böylesi bir işleve sahiptir.

Geçmiş zamanı adlandırmak, hükme bağlamak ve onu şimdiki zaman için diriltmek demek, bir tombeau [mezar] yaratmak, aynı anda hayatı kutsayan bir anıtmezar yapmak demektir. Çünkü bu "bir yandan ölü için bir yer inşa etmek, öte yandan ise olanak alanını yeniden tanımlamak, yapılması gerekeni negatif biçimde belirlemek ve sonuç olarak da ölünün yaşayanlara yer açmak için gömüldüğü anlatısını kullanmaktır." (Certeau, 1988:100)

Geçmişi, bugün içimizden bir şeyler; kimi zaman öfke ve pişmanlık, kimi zamansa ümit ve iyimserlik katarak yaşatmaktayız. O üzerinde geleceğin kök saldığı, serpilip geliştiği topraktır. "Geçmiş daima bir kâhin olarak konuşur: yalnızca şimdiyi bilen geleceğin kurucuları olarak anlayacaksınız onu." der Habermas. (Habermas, 1993:134)

Bugünün illa dünden iyi olması gerekmiyor. Tersi de doğrudur: Dün de illa bugünden iyi değildir. Söz konusu olan, ikisi arasındaki çatışma ve gerilimdir. Bu çatışmanın bilincine varılışı ya da belli ölçüde farkedilişi, bizi nasıl bir dünya ve yaşam istediğimiz konusunda düşünmeye ve düşündüğümüz yönde mücadele etmeye yöneltebilir. Sadece hüzünlendirmez, yitip gidenlerin yeniden canlandırılması gerektiğini sezdirir. (Oktay, 1995:45-49)

Unutulmamalıdır ki, tarihsel belleğin canlı olmaması geçmişin ya da daha çok kişinin çağdaş deneyimini önceki kuşakların deneyimine bağlayan toplumsal mekanizmaların yok olması demektir. Kişiler içinde yaşadıkları zamanın geçmişiyle her türlü organik ilişkiden yoksun ise, bir tür sürekli zaman içinde yaşar. (Hobsbawm, 1996:15) Tarih hatırlatmaların değil, esef verici bir şekilde unutmaların toplamı gibi görünürse, acı tekerrürleri yaşamamak ve tarihin nesnesi değil öznesi olmak, insanın serüvenini iyi bilmeye, çağdaş yöntemlerle çözümsel yorumlamaya ve doğru eylemlerimize bağlıdır. İspanyol yönetmen Carlos Saura çağdaş destanı "Tango" (1998) filminde baş oyuncuya Jorge Luis Borges'in şu sözlerini söyletir: "Kimse geçmişi imha edemez; bu er veya geç hatırlanacaktır.." (Yücel Aşkın, 2005:15)

Medyada geçmişin tüm antagonizmaları ile işlenmesi yoluyla hatırlama eleştirel ve yapı sökücü işleve sahip olup bireyi tarihsel geçmişine meydan okuyan, bugününden ve gelecekten haklar talep eden eyleyene dönüştürür[5], Böylelikle belirtilen dönemleri sorgulayarak onlarla hesaplaşmak, belki bir anlamda da geçmişi düzene sokarak, bugün ve yarın üzerindeki ağırlığından kurtulmak hiç kuşkusuz demokratik bir geleceği yaratma yolunda yeni adımlar atmak demektir. Clifford Geertz'in sözlerinin tersten okunması ile; her ne kadar geçmiş ile geleceği öngöremesek; gerçekleşmesi yakın şeyler sık sık olmasa, ipucu vermeyen şeyler sık sık gerçekleşse de, geçmiş gösterici, önerici veya tehlike habercisidir. (Geertz, 2001:198)

Marcuse ile bitirirsek: "Unutma yeteneği ansal ve fiziksel sağlığın vazgeçilmez bir gerekliliğidir ve bu yetenek olmasa, uygar yaşam dayanılmaz olur. Ancak bu, aynı zamanda, boyun eğme ve fedakârlığı da destekleyen ansal yetidir. Unutmak, aynı zamanda, adalet ve özgürlük olsa bağışlanmayacak olan şeylerin de bağışlanması demektir. Böylesi bir bağışlama, adaletsizliği ve köleliği yeniden yaratacak koşulları yeniden yaratır; Geçmiş acıları unutmak, o acılara yol açan güçleri, hem de altetmeksizin bağışlamak demektir. Zamanla kapanan yaralar, aynı zamanda zehri içlerinde taşıyan yaralardır. Zamana bu boyun eğiş karşısında, anımsamaya bir özgürlük aracı olarak eski önemini yeniden kazandırmak, düşüncenin en soylu görevlerinden biridir". (Marcuse, 1968:261)

5 Bu noktada inceleme konusu dönem ve yapım bağlamında Ahmet Oktay'ın medyada geçmişin kullanımının, anımsamanın eleştirel ve yapı-bozucu işlevini yürürlükten kaldırdığı, neredeyse hüzünden arındırıldığı, anımsamanın yıkıcı işlevine sahip olmadığı görüşünü paylaşmadığımızı belirtmek isteriz. (Bakınız: Oktay, 1995:48-49)

Kaynakça

AKIN, Y. (2003/2004) "Erken Cumhuriyet Dönemi- Sosyal Tarihçiliğinde Dilekçeler", *Toplum ve Bilim,* Kış, Sayı: 99.

ASSMANN, J. (2001) *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik,* Ayşe Tekin (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

AŞKIN, Y. (2005) "Özgün Düşünmek ve Özgün Yöntemler Üretmek", *Türk(iye) Kültürleri,* Gönül Pultar-Tahire Erman (der.), Tetragon, İstanbul.

AYDEMİR, Ş. S. (1989) *Menderes'in Dramı,* Remzi Kitabevi, 4. baskı, İstanbul.

BİRAND, M. A. ve ark. (1999) *Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu,* 8. Baskı, Şubat, Doğan Kitap İstanbul.

CERTEAU, M. (1988) *The Writing of History, Columbia* Pres, New York.

COMMERTON, P. (1999) *Toplumlar Nasıl Anımsar?,* Alaeddin Şenel (çev.), Ayrıntı Yay., İstanbul.

EAGLETON, T. (....) "Kapitalizm, Modernizm ve Postmodernizm", D. Akın (çev.), *Sonbahar,* Sayı:11, s.19.

GEERTZ, C. (2001) *Gerçeğin Ardından,* Ulaş Türkmen (çev.), İletişim Yayınevi, İstanbul.

HABERMAS, J. (1993) "Postmodernizme Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche", *Modernite Versus Postmodernite,* M. Küçük (der. ve çev), Vadi Yayınları, Ankara.

HENDRICH, B. (2005) ""Muharrem'de Ağlar Sazım": Alevilikte Sazın Belleksel ve İletişimsel Boyutları", *Türk(iye) Kültürleri,* Gönül Pultar ve Tahire Erman (der.), Tetragon, Ankara.

HOBSBAWM, E. (1996) *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991: Aşırılıklar Çağı,* Yavuz Alogan (çev.), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

http://www.kitapalemi.com/58908-yuksek_adalet_divani_kararlari_istanbul_yassiada.kitap (ET. 26.06.2007)

HUYSSEN, A. (1999) *Alacakaranlık Anıları Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek,* Kemal Atakay (çev.), Metis Yayınları, İstanbul.

MARCUSE, H. (1968), *Aşk ve Uygarlık,* Seçkin Çağan (çev.), May Yayınları, İstanbul.

MARX, K. (1967) *L. Bonaparte'ın Darbesi,* A. Acar (çev.), İzlem Yayınları, İstanbul.

MİTHAT, Sancar (E.T. 22.05.2007) Geçmişle Hesaplaşma Sorunları, www.boell-tr.org/docs/gecmisle_hesaplasma.pdf

MORLEY, D. ve ROBINS, K. (1997) *Kimlik Mekânları,* Emrehan Zeybekoğlu (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

MUTLU, M. (28.01.2007) "Hatırla Sevgili... Ama lütfen doğru hatırla!", *Vatan.*

NIETZSCHE, F.W. (1986) *Tarih Üzerine,* Nejat Bozkurt (çev.), Say Yayınları, İstanbul.

NORA, P. (1989) "Between Memory and History: Les lieux de mémoire", *Representations,* 26.

OKTAY, A. (1995) "Mücadele Alanı Olarak Geçmiş", *Birikim,* Mayıs, Sayı: 73.

ÖZMEN, E. (2004) "Bellek, Travma ve Toplumsal Değişme", *Birikim,* Ağustos-Eylül, 184-185, İstanbul.

RICOEUR, P. (2002) "Hafıza, Tarih, Unutma, Paul Ricoeur ile Söyleşi", *Cogito,* Sayı: 30, Kış, Yapı Kredi Yayınları.

YAVUZ, H. (31 Ocak 2007), Köşe Yazısı, *Zaman.*

YILMAZ, L. (1997) "Geçmiş Nedir, Ne İşe Yarar?", *Defter,* Kış, Yıl:10, Sayı:29, Metis Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, M. ve G. Uluç (2008), "'Hatırla Sevgili' dizisindeki Temsili İle Bir Dönemin Anatomisi: 27 Mayıs 1960", *Selçuk İletişim, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi,* Ocak 2008, Konya.